

ВПЛИВ ЛІНГВОКОГНІТОЛОГІЇ НА КОНЦЕПТУАЛЬНЕ УТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ-МЕТАФОР ФРАНЦУЗЬКОГО НАУКОВО- ТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ

Датою народження когнітивної науки вважають 1956 рік, її засновником називають Дж. Міллера, а базовою гіпотезою – гіпотезу про те, що розумові процеси можна трактувати як процеси оброблення та перетворення ментальних репрезентацій. Метою когнітивних досліджень є побудова інтегральної картини процесів мовлення, мислення та інтелектуальної поведінки людини. Когнітивній лінгвістиці відводиться пріоритетна роль у когнітивній науці, тому що когнітивний підхід ототожнюється саме з пізнанням через мову, в центрі дослідження стоїть людина, а мовна здатність є частиною людської когнітивної діяльності. Когнітивна діяльність людини полягає в утворенні концептів, а також концептів-термінів у науково-технічному дискурсі.

Проблематиці французької науково-технічної термінології, структурно-семантичним особливостям французьких науково-технічних термінів присвячено багато робіт як у французькому мовознавстві Ж. Віньє, А. Мартен, Д. Гуадек так і у вітчизняному А. Коваленко, В. Карабан, С. Левковець, В. Михайленко, Е. Скороходько, І. Колеснік та інші. Французькі науково-технічні терміни-концепти, створені на основі метафори та вторинної номінації, а також метонімії, з нашої точки зору, розглядалися у лінгвокогнітології недостатньо. Бракує праць, присвячених класам метафоричних французьких науково-технічних термінів-концептів, їх перекладу українською мовою, так само як і фахових науково-технічних французько-українських словників, не проводився порівняльний аналіз французьких та українських термінів, утворених за допомогою метафор, метонімії, синекдохи.

У французькій мові, на відміну від української, терміни-концепти менш чітко відокремлюються від загальноживаної мови. Ця тенденція полягає саме у використанні метафор та інших переносів для розширення номінативних засобів мови, «анімізм» у побудові речення захоплює також й науково-професійне мовлення.

Концепти віддзеркалюють судження, які належать внутрішнім характеристикам об'єкта і залежать вони також у великій мірі від нації, яка дає номінацію концепту. Про різне сприйняття картини світу та інших екстралінгвістичних явищ різними народами, про «дух» народу, його

індивідуальний засіб вираження ним у мові думок і почуттів, його культуру, які впливають на розвиток мови та формування концептів, згадували колись у своїх трудах багато вчених, наприклад Ф. де Соссюр, А. Мейє, В. Гумбольд. Наприклад, такий концепт англійської мови як *glasses* при перекладі на українську має такі значення як «окуляри, скло, склянка, дзеркало» та інші. Номінація та метафоричний перенос будуються, у даному випадку, саме на основі матеріалу із якого виготовлено даний предмет – скло, а не на його функції та призначенні – поліпшення зору для людей, які слабо бачать. Отже, англійська нація зупинила свій вибір на матеріалі з якого зроблено цей виріб і цей вибір було зафіксовано у мовному коді до наших днів у вигляді вищезгаданого концепту. На противагу англійського концепту, французький концепт *lunettes* свідчить про різне сприйняття картини світу у французькій та українській мовах. У французькій мові цей концепт означає дослівно «*маленькі луни*». Суфікс *-ette* має зменшувальний характер, наприклад *maison – maisonette* (невеличкий будиночок). По аналогії з морфемою *-ette* утворюється й концепт «*lunettes*». В українській мові «окуляри» утворюються від концепту «*око*» і він має більш вмотивований характер, тому що окуляри слугують для покращення зору, тоді як «*маленькі луни*» вказують асоціативно саме на подібність форми речі – у вигляді «*луни*», а в українській мові на призначення речі – покращення зору. Такий невеличкий приклад лише показує і свідчить про різне сприйняття картини світу різними націями у англійській, французькій та українській мовах. У свою чергу концепти або поняття співвідносяться з референтами або денотатами, тобто з окремим об'єктом або з класом об'єктів навколишнього середовища.

Терміни ґрунтуються на концептах, які обслуговують закономірності і особливості розвитку різних наук, а також зв'язок розвитку мови з духовної і матеріальною культурою народів. За їх допомогою відбувається передача науково-технічної інформації, диференціація понять і категорій.

Одним з поширених шляхів семантичного розвитку терміна є використання загальнонавжених слів спираючись на їх функції, перенесення ознаки подібності для позначення явищ, притаманних даний області. Полісемічність терміну-концепту свідчить про його здатність пристосування до будь-якої системи, галузі, області. Семантичний перенос значення слова внаслідок вторинного використання найменування для номінації понять у науково-технічному тексті, веде до утворення метафори. Метафора за своєю природою – не мовне, а концептуальне явище. Таким чином, метафора є одним з основних засобів пізнання об'єктів дійсності, їх найменування, створення художніх образів та утворення нових значень, що виконує номінативну, когнітивну, художню та смислоутворюючі функції [1, с. 15]. Метафора ґрунтується на концептуальних і семантичних знаннях людини

про навколишній світ, а також на категоріальних і соціальних знаннях. Таким чином, метафора як вторинна номінація при утворенні терміна будь-якої галузі є типовим, продуктивним, розповсюдженим і навіть необхідним явищем. У наступному прикладі *cage d'écureuil moteur* – «двигун біляча клітка (колесо)», більш зрозумілою формою терміну в електротехніці є «двигун з короткозамкненим ротором або асинхронний двигун у 8 кіловат». На перший погляд, цей термін не викликає асоціацій з електротехнічними явищами або обладнанням. Проте, у даному випадку конструктивні особливості короткозамкненого ротору викликають асоціацію подібності з білячим колесом (у французькому варіанті це поняття перекладається дослівно як «біляча клітка», проте ця «клітка» асоціативно має саме форму колеса у французькій мові, тоді як в українській мові ми зразу ж маємо концепт «біляче колесо»), тому що електричний струм бігає по колу, тобто по короткозамкненому ротору як білка у колесі. Цей електротехнічний термін має всі ознаки зооморфної метафори.

Традиційно змістові внутрішньо словесні зв'язки в семантичній структурі полісемантичного слова описують у термінах метафори, яку доповнює метонімія як ще один тип семантичних змін. Активне використання метафори у сфері когнітивної лінгвістики підтверджує те, що людська концептуалізація має, переважно, метафоричний характер, тобто осмислення людиною об'єктів ґрунтується на переосмисленні базових понять людського досвіду. Отже, когнітивна метафора терміна-концепта утворюється у нашій підсвідомості тоді, коли відбувається переосмислення первинного значення семантики слова. Терміносистема в будь-якій з науково-технічних галузей, прагне спростити розуміння природних явищ людиною. А метонімія, хоч і зустрічається у текстах такого типу, несе додатковий, уточнюючий характер терміну як частина цілого. А. Я. Коваленко [2, с. 89] звертає увагу на те, що усі терміни об'єднуються в термінологічні системи, які виражають поняття однієї галузі знань.

Як про це вже було згадано вище, в основі утворення багатьох французьких термінів лежить метафоричне перенесення класу повних метафор, коли відбувається повний, симетричний, тотожний переніс значення слова при вторинній номінації, наприклад : *gorge* (літ. горло) – паз, жолоб, виточок

Велику кількість термінів, тобто їх клас, представляє собою антропоморфні чи антропологічні метафори - позначання технічних приладів, деталей на основі зовнішньої схожості з частинами людського тіла (голова, рука, рот, палець, шoka, шия, тощо) або частинами його одягу - *chapeau tournant* (закрутка, обертова шляпка), тобто не тільки на основі чисто метафори, а на основі саме метонімічної метафори. Про це свідчать наступні

приклади з галузей машинобудування, хімії, автомобілебудування та інших галузей виробництва:

Bouche d'accès – смотровий отвір

Doigt de division – штифт-фіксатор розподільної головки

Boudineuse à tête plate – шприц-машина з плоскою головою

Bras de levier – плече важеля

Tête d'aube – головка лопатки

Joue de vilebrequin – щока колінчатого валу

При перекладі на українську мову французькі терміни-концепти іноді несуть у своєму значенні асиметричний та антонімічний характер. Наприклад, термін-концепт машинобудування *piéd de bielle* має значення «*верхня (поршнева) головка шатуна*». Однак, *piéd* в цьому випадку вказує скоріше саме на низ шатуна (п'ятка), а не на його верх – «головка шатуна». Така асиметрія французьких і українських термінів зустрічається досить нечасто у науково-технічному дискурсі. При формуванні цього терміну-концепту у 2-х мовах, він залежав від того у якій точці знаходився шатун для номінанта концепту з французької та української сторони - у своїй верхній частині чи нижній. Окрім класу антропоморфних метафор зустрічаються також й зооморфні метонімічні метафори, які мають ознаки хвоста, вуха, язика тварин – *écrou à oreilles*, *glissières à queue d'hironde*, *langue-de-carpette*. Окрім того, французькі метафоричні терміни-концепти мають такі характерні риси, як асоціативність, полісемію, стислість, метонімічність, генералізацію, специфікацію, опосередкованість, функціональність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк М. О. Метафора та її роль в мовній картині світу [Текст] / М. О. Антонюк. – Київ, 2002. – 56 с.
2. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу [Текст] / А. Я. Коваленко. – Київ : ІНК ОС, 2002. – 320 с.